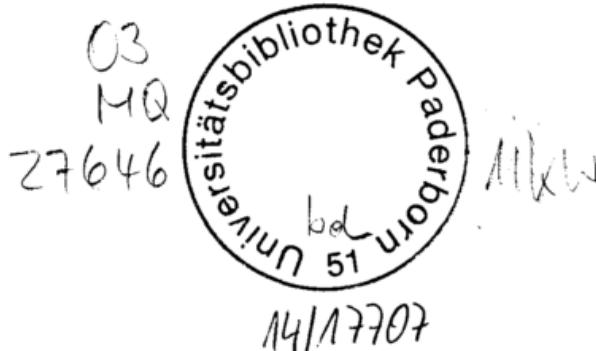

Inhoud

Voorwoord	7	5 Steenhouwersbazen en steenleveranciers	33
1 Inleiding	8	Belangrijke steenhouwers en -leveranciers	33
2 Herkomst van de natuursteen, die in de Nederlanden gebruikt is	10	<i>Berend van Kovelens (Bernt van Covelens)</i>	33
Brabant – Oost-Vlaanderen	11	<i>Keldermans</i>	33
<i>Vlaamse arduin</i>	11	<i>Van Affligem</i>	34
<i>Brabantse arduin</i>	12	<i>De Bosschere</i>	34
<i>Avesnes-le-Sec</i>	12	<i>De Vleeschouwer</i>	34
<i>Loos</i>	12	<i>Van Bueghem, Van Bogem</i>	34
Henegouwen	12	<i>De Prince</i>	34
<i>Doornikse steen</i>	12	<i>Hanicq</i>	35
<i>Escosijnse steen</i>	13	<i>Van Norenborg</i>	35
<i>Steen van Clabbeke</i>	13	<i>De Lambillon</i>	36
Maasland	13	<i>Maastrichtse steenhouwers</i>	36
<i>Naamse steen</i>	13	<i>Absil</i>	36
<i>Limbourg</i>	14	Slechte betalingen	37
<i>Rance</i>	14	6 Gereedschappen en hulpmiddelen van de steenbewerkers	38
<i>Agimont</i>	15	Gereedschappen	38
Rijnland	15	Het smeden en harden van beitels	42
<i>Tufsteen</i>	15	Berden	43
<i>Kalksinter</i>	15	Bewerkingen	45
<i>Drachenfels trachiet en basaltlava</i>	15	7 Steenhouwersmerken	48
Noordwest-Duitsland	15	Merk van gezel of meester?	49
<i>Bentheimer zandsteen</i>	15	Controle of afrekening?	49
<i>Lingense steen</i>	17	De vorm van de steenhouwersmerken	51
<i>Munstersteen (Baumberger)</i>	17	Symmetrie	56
<i>Bremer steen, Buckeberger steen, Obernkirchener steen</i>	18	Schreven en initialen	56
Godelscheider, holschier en soortgelijke benamingen	18	Grootte en richting van merken	57
3 Handel en vervoer van steen	20	Ingekleurde merken	59
Stapelplaatsen	20	Merk behoort bij één steenhouwer	59
Vervoer over de Rijn	22	Plaats van steenhouwersmerken	60
Vervoer uit Vlaanderen en Brabant	22	Merken op baksteen	61
Vervoer uit het Maasgebied	22	Regionale verschillen en gebruiken	61
Vervoer over de Wezer en uit Bremen over zee	22	Meestertekens	61
4 Het steenhouwersambacht	24	Konden steenhouwers lezen en schrijven?	62
Herkomst van steenhouwers en bouwmeesters	24	Tot wanneer werden steenhouwersmerken in Nederland gebruikt	63
Dagloon en aangenomen werk	25	Afbeeldingen met steenhouwersmerken	63
Maatschappelijke positie en schutspatronen	26	8 Groeumerken	66
Bouwloodsen	29	9 Plaatsmerken	70
Leertijd en lonen	30	Laagmerken	71
Werkzaamheden van de steenhouwer	31	Paringen	72
Contact tussen bouwplaats, bouwmeester en steenleverancier	31	Steenhouwersmerken of plaatsmerken?	72
Handel in steen	32		

10 Het opbouwen van natuursteenwerk	74	Topografisch register	168
Griekse bouwwijze	74	1 Register van gebouwen	168
Romeinse bouwwijze	75	2 Register van steengroeven en -soorten en handelsplaatsen van natuursteen	170
Steenschaar	75		
Wolf	78	Register van persoonsnamen	171
Stellen	83		
Steigers	83	Register van zaken en steensoorten	174
Afwerking	83		
11 Steenhouwersmerken in Nederland	84		
12 Bouwhistorisch onderzoek	92		
Datering aan de hand van steenhouwersmerken	92		
Steenhouwers, die aan meer gebouwen werkten	92		
Nauwkeuriger bepaling van bouwperioden	94		
Leveranties in fasen	94		
Praktische wenken	94		
Noteren van merken	94		
Vergelijken van merken	95		
Datering aan de hand van gebruikte steensoorten	95		
13 Samenvatting en conclusies	96		
Bijlagen	98		
1a Overzicht van steenmerken in Nederland	98		
A Steenhouwersmerken	98		
B Groevemerken	130		
1b Overzicht van steenhouwersmerken, die in meer gebouwen voorkomen	133		
1c Merken van groevemeesters uit Henegouwen	140		
2 Steenhouwersmerken en steenhouwers in de Dom te Utrecht	142		
3 Codering van steenmerken	152		
4 Werkregeling voor de steenhouwers in de loods van het schepenhuis van de keure van Gent (1528)	153		
5 Contract voor steenhouwwerk aan de Sint-Janskerk te 's-Hertogenbosch (1478)	155		
6 Aannemingscontracten voor de gevels van het stadhuis van Leiden (1595 en 1597)	156		
7 Bestek steenhouwwerk Maria Magdalenakerk te Goes (1619)	158		
8 Resumé verwickelingen 16de-19de eeuw Bentheimer zandsteen	159		
9 Literatuur en bronnen	160		
Zusammenfassung	162		
Résumé	165		